

ACC. N:R M. 14367:1-52

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Småland* Upptecknare: *E. Th. Petersson, Ljungarjö*
Härad: *Konga* Berättare: "
Socken: *Ljunder* Berättarens yrke: *lantbr.*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1876* i *Ljunder*

Gudstjänst och nattvardsgång.
s. 1-52.

Lu F 107

Skriv endast på denna sida.

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Upptecknaren tillhör kyrkan och på samma gång den inom denna arbetande Fosterlandsstiftelsen. Fick redan som barn fått lära mig tolerans. Föräldrarnas hem stod öppet för de olika sekternas förkunnare och fortsatte därmed så länge stugumöten voro vanliga och försäkrar att detta varit en stor tillgång. Denna tolerans överfördes sedan till det politiska livet. Mest var det väl vanligt i gammal tid att säga gudstjänster då det gälde kyrkans förkunnelse. "Gå till kyrkan" var det vanliga talesättet. En anständig människa skulle gå i kyrkan varje söndag, om möjligt, men det är ju klart att man måste turas om med varandra en smula, men anmärkningsvärt är att äkta makar nästan alltid följdes åt och begge stannade hellre hemma på samma gång. Det fanns ju så många familjemedlemmar förr, så det blev alltid något kyrkfolk från varje hus. Alldeles för mycket tvingades barnen följa med och vintertid var det hälsovådligt för ömtåligt folk att sitta i den iskalla kyrkan. Jag minnes att äldre barnen fronderade mot att gå till kyrkan i föräldrarnas sällskap, men gingo dit tillsammans med andra ungdomar och sommartid var det ej så kallt, att de ginge in i kyrkan, utan upp på det vackra Klockberget, där klockstapeln stått tills för några årtionden sen och spelade kort. Vintertid stannade en hel ungdom i sockenstugan, som skedde i gammal tid. Så länge inga särskilt störande händelser inträffade, hade de gamla förbuden mot att uppehålla sig där glömts bort. Ungdomen är sig lik i alla tider, men fram i

s. 2

2.

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

slutet på 1880 t. blev ju hyfsningen bättre. Emmigrationen tog den mesta ungdomen och de som stannade hemma fingo lite större frihet. Annars reste också bort från föräldratvång och från prästerskapets förordningar. Bland dem var husförhören hjärtligt av-

skydda. Bland högtidsdagarna var julen den största liksom nu. Långfredag var särskilt vördad och firades med stilla vördnad, liksom fastetidens söndagar förr. Kyrkan var fullsatt och alla kyrkobesökare voro klädda i sina svarta högtidskläder. Påsken var

ej mindre högtid, men det var en ljus och glad stämning över kyrkomenigheten. Till julen och nyår hade alla som kunde åstadkomma fått nya kläder och dem bar man då för första gången. Kvinnodräkten var mönstrad efter den tidens sed och vacker. Schalar av safirgarn hade i tidigt 1850 funnit väg till Sverige och min mor fick en sådan schal då hon skulle kyrktas efter sitt första barn 1855 och är ännu kvar i familjen. Böndagarna höllos i stor vördnad och det ansågs som stor synd att ohelga dessa dagar. Även grovt ogudaktiga människor lade ett visst band på sig och togo skadan igen senare. Julafton och juldagen fick det i god tid hemköpta och avsmakade julbrännvinet vara så gott som orört, men annandagen blev det ett ohäjdad drickande och ungdomen drog omkring i byarne och utförde allt slags ohägn. Ungdomarna hade dock ej försyn utan till julottan hade de alltid brännvinsbuteljen med till kyrkan och vid kyrkportarna där de träffade liktänkande kamrater. Gångdagar voro

3.

4.

3.

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

vanliga, men ha gått bort. I närliggande socken Algutsboda har dock bruket hållit i sig och "Alsbodaen" är nu en stor dag, tillvaratagen av presterskapet. Här i Ljuder var annandag pingst föremål för besök från kringliggande församlingar, men bruket hade gått bort redan på 1880 talets slut, men upplivades på så sätt, att den "söndag då barnen gingo fram", blev det en formlig invasion härstädes av ungdom från kringliggande socknar. Komministen härstädes, G. R. Elgqvist senare kyrkoherde i Långasjö, fodrade att konfirmanderna skulle gå från oktober månad till någon söndag före midsommar nästa år naturligtvis, och han såg ändå, att hans elever inte fått nog undervisning i katekesen och särskilt i sakramenten. Då barnen gingo fram i Ljuder blev en stor dag. Det var en målerisk syn att se all denna ungdom vandra fram och åter utanför. Kyrkan var ju inte målet och denna kunde ju inte heller rymma mera än den egna församlingen. I regel var det 60 talet konfirmander mot nu 30 ungefär. Gångedag till Långasjö uppges ha varit annandag påsk, längesedan borta och alldeles ur minnet. Sedan rätt länge är konfirmationsdagen glömd här i Ljuder. Till Långasjö kyrka färdades många sockenbor från Ljuder, särskilt från södra delen av socknen som låg närmast. Presten därstädes Carl Fredrik Rosengren, var, som "läsarprest" gerna hörd av annexförsamlingen Ljuders innevånare. Rosengren predikade en gång varje månad - det s. k. ombejtet - här inför fullsatt kyrka. Rosengren var kyrkoher-

5.

de i pastoratet från 1870 till. Timglas begagnades ej här. Rosen-
grens predikan brukade räcka i två timmar och jag har ett svagt
minne att jag, som barn hörde honom en gång och fann tiden odrägligt
lång. Ehuru blind i tio år, kunde han utföra allt som till
tjensten hörde och kunde efter att ha hört kungörelsserna förelä-
sas en gång, fullgöra även detta äliggande. Efter slutad gudstjenst
stod menigheten samlad en lång stund utanför på kyrkbacken och vid
sockenstugan. Man hade mycket att ordna om. Skräddaren, tvenne st.
för övrigt, som gingo omkring i sochnen, men togo hem order, lem-
nade av plagg, som förfärdigats i mästerns hem. Mått togs uppe på
skolvinden av diverse plagg och skräddaren hade alltid en eller
två rullar med tyger hem. Någon gång, men inte så ofta, hade sko-
makären samma bestyr, men som stövlar och kängor voro lite ohanter-
liga och skrymmande, ansågs förfarandet olämpligare. Färgaren, f.
ö. boende i Tjugasjö, avlemnade färgat tyger och garner och var
riktigt överlastad av nya beting. Han skulle "stampa tyget, det
vill säga framkalla en viss sorts ytbehandling på tyget så att
detta blev doffelliknande - inte alla sorters tyg förstås - och
därjemte pressa varan, som sedan väntade på skräddaren. Kyrkstigar
fanns det gott om, men kallades i allmänhet "körkvägen". Sådana
stigar har jag tagit reda på i vår socken, så långt sko kunnat.
Den längsta av dem, säkerligen från medeltiden kom att leva och
begagnas längst, därför att denna gick förbi den blivande tätor-

ten, jernvägst i Skruv vid Carlskrona Wexiö jernväg, anlagd 1874, nu statens jernvägar. Ljuders socken innehade ända till 1870 stora delar av Algutsboda f.ö. mycket socken, men socknen tillhörde ett annat härad - Uppvidginge. Från sockengränsen i Algutsboda på denna tid gick en kyrkstig cirka en halv mil//lång, nästan rak som en linjal, undantagen sjön invid Ljuders kyrka. Kanske jag skall nämna att just denna åberopade stig började i närheten av det soldattorp å vilket Wilhelm Moberg är född och alldeles intill den gård i Noshultsmåla, som längre fram i ff. barndom blev hans andra hem.

Denna stora leg ligger utomordentligt vackert och högt belägen med vid utsikt och där byns åkergräde i östra kanten slutade, dök kyrkstigen in i skogen förbi torp stugor och även bäckar och kärr fram till byar närmare den väg som sedan på ett tidigt stadium blev häradsväg från Blekingehållet mot Lessebo och Wexiö stad. Innan denna väg nåddes hade man platsen där man vilade ut, då man bar de döda till vila i kyrkogården. En sådan viloplats på Grimsnäs hemgård i Ljuder kallas ännu likbacken, av äldre personer. Den väg de kommo ut på kunde med tiden bli framkomlig med vagn//och häst.

Socknarna genomkorsades som bekant av genvägar som gingo in i andra socknar. Vad vår socken beträffar har jag gått dem alla, utom en och det har varit ett stort nöje. På 1850 talet låg en kaffe-stuga och kramhandel och nära kyrkan tom vin och bayerskt öl fick säljas, kan man antaga att de törstige - det var ett oerhört begär

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

efter starka drycker, skapat av husbehovsbränningen - ej gick
vårdshus förbi. Har inget belägg för saken, men ett intermezzo
från kafeet har berättats för mig, av som var med en morgon där
då det dracks och poculerades efter infångandet av en stortjuv,
men händelsen skedde på en vardag. Men från 1895 ligger en handels-
butik intill kyrkan och i denna bod idkades storhandel varenda sön-
dag och sker så ännu men i mindre skala. Kyrkovärden från run-
bygden och hans mora, handlade allt för sitt behov, på söndagen
~~efter att ha druckit kaffe hos kyrkoherden.~~ // Ordet kyrksup kan jag
ej göra reda för, men jag undrar om denna inte togs, både hemma
och vid kyrkan, eftersom det var vanligt att ha brännvin med - ett
stop var då det vanliga måttet - och drack detta tillsammans med
goda vänner ute vid stallarne, både före och efter det man åhört
vad själasörgaren haft att säga. Huru det i övrigt kunde gå till
utanför kyrkan en söndag skildras i flere protokoll från 1850 t.
som jag inte har tillgängliga nu. Det är nykterhetsivraren prosten
Colliander som går till attack oupphörligen. Jag bifogar ett ut-
drag i mitt bidrag till en publikation om gången tid. "Trots ti-
dens råa seder hade presterna och kyrkan en stor auktoritet, men
dryckenskapen var under husbehovsbränningen i högsta grad nedbry-
tande och det var nästan en hopplös kamp som fördes mot eländet.
Att folket söndagligen gick i kyrkan, åberopas i vår tid, som god

och sann kristendom och ett exempel att efterfölja.// Den kyrkliga
örtagården tycks dock ha varit rätt tungbrukad. När kyrkovärden
M. Månsson i Bondeskog vill avgå från sin tjänst, säger pastorn
i protokollet, att han ej undrar på att man tröttna på så "tack-
lös möda." Pastor själv tycks underförstå, att hans eget arbete
var lika illa lönat. Prosten Colliander i moderförsamlingen
Långasjö har vid en kyrkstämman med Ljuder församling mycket att
varna sina bångstyriga hjord för. I ett mer än 4 sidor långt pro-
tokoll går han skarpt men kärleksfullt tillrätta med de pligtför-
gätna sockenborna och tar i håll med deras gudlöshet, dryckenskap
och onda seder. Den bekymrade herden skriver: "Man ser med sorg i
hjärtat, att man är mest benägen för syndiga nöjen, man ser yngling-
ar och drängar och äfven äldre ännu bångstyrige//personer samman-
komna, trättes kämpa, åfva kort eller klöfverspel och annat dobb-
lande, eller att förtära eller göra öfverflödigt bruk af brännvin,
och har man alltid förnummit, huru mycket mörkret stadfästes i så-
dana djefvulens skolor." Kyrkstämman beslöt ett vite av 8 riksdal-
ler av dem, som uppläts hus för sådana sammankomster vartill kommo
böter efter lag för "öfverflödig förtäring: De manliga såväl som
kvinnliga "elever" som beslogs med att deltaga i undervisningens
i "djefvulens skolor, skulle plikta envar 1 riksdaler. Paragrafen
har följande nästan landslagsmässigt korthuggna slutkläm: "Den ej
kan betala, lide stockstraff enligt lagen om sabbatsbrott." Ett

ACC. N:R M. 14367FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

svårt oskick hade vunnit hävd i anslutning till gudstjensterna. På kyrkbacken såldes om söndagarna allt efter säsongen liar, skäror/~~risbitar~~ ruk - knivar och andra småredskap, under det "lomme-flaskan flitigt anlidades. Mot detta inskred stämman med förbud och böter. Den försupne soldaten Spjuths namn förekommer ofta i protokollen. "Anmälde sig afskedade soldaten Spjuth till undående af fattighjelp, men hade Pastor redan blifvit underrättad om hans Gudlösa lefverne i öfverflödigt bruk af starka drycker, hvarför man ej borde med understöd af fattigvård hjälpa Spjuth att fortsätta sitt syndiga lefverne utan vill Pastor och församlingen först finna om Spjuth vill försöka ändra sin syndiga levnad, tillspordes han efter mottagne föreställningar, lofvande vilja bedja Gud om hjälp och kraft. Det var tvivelsutan en tillplattad suplikant, som gick hem från stämman, besluten att efter fattig förmåga stöpa om sitt liv. Anden är villig men köttet är svagt. Den gamle knekten marscherar vidare på syndens breda väg. Vid en senare stämma ständar han till ansvar för att han supit sig full och därefter gått över sockengränsen och tigt. Socknemännen i Linneryd hade skriftligen ingivit klagomål över den svåra förseelsen. De menade sig hava nog av sina egna hjon. Ovanpå de förmaningar, som den urspårade knekten denna gång fick över sig, blev han tillsvidare avstängd från undfåendet av Herrans Heliga nattvard, ett fruktansvärt straff, som väntades ha avsedd verkan, även när det gällde

13

14

gamla förhårdade syndare. Presten skifta i församlingen. Colliander är borta och den nye själasörjaren prosten P. J. Carlstedt har ideligen bekymmer med begge två sina församlingar förmodar jag. Ljuder berömmes mycket för sin omsorg om sitt folkskoleväsende, som är prostens ögonsten och som han nästan arbetar ut sig på.

Han tar upp Collianders arbete för nykterhetssaken och blir ordf. i stiftets nykterhetssällskap. Ideligen har han dock bekymmer med sina sockenbors syndiga leverne, som påtalas i stämmoprotokollen. Här några utdrag ur dessa. // Protokoll hållet vid allmän Kyrko-

15

stämma den 27 Maj 1863 § 17 När samman är ringt till Gudstjenst skola tillsyningsmännen avvisa dem, som ännu uppehålla sig i Sockenstugorummen, att lemna dem och gå in Kristeligen i Herrans Hus. När folket afgått tilllåsa Tillsyningsmännen yttre förstugodörrarne, taga ur nycklen och låta ej upp förrän välsigelsen är läsen i kyrkan. Den som uppehåller sig i Sockenstugorummen emot Tillsyningsmännens tillsägelse, skall till Kyrkan utgöra en afgift af 5 Rg. Riksmünt och önska socknemännen att denna öfverenskommelse måtte af Konungens H. Befallningshafvare stadfästas, emedan stora oordningar hafva af okynnes, blifvit under gudstjensten i sockenstugan öfvade. Kyrkorådets Ledamöter bemyndigades att denna tillsyn i turer 2 och 2 verkställa. Stämman afslutades med bevekliga förmaningar att inom Husen så umgås med Herrans Ord och de uppväxandes uppfostran, att de i hemmen lära vördnad

16

10.

ACC.-N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

för Gud och hans heliga Ord och göres bekante med välsignelsen af de Nådeanstalter Gud har inrättat i sin församling, ty Barnen vet från föräldrahemmet med en rätt känsla af Gud och hafva lärt sig vörda och lyda Guds Ord, samt bruka en rätt bön; så skola de icke behöfva de verldsliga tidsfördrif, som gör dem sanna Guds-tjänsten hinder, utan de skola bevara sin fot och komma till att höra, och sedan de gjort det gå hem och komma ihåg hvad de hafva hört och läst; behålla det och bättra sig. Ordföranden önskade församlingen Guds nåd härtill. //

17

In fidem P. J. Carlstedt ofvanskrivne protokoll är den 31 Maj 1863 uppläst och justerat i Ljuders sakristiga betygar D. Fr. Palm F. G. Johansson Petter Jonas Gustafsson I. Håkansson Uppläset i Ljuders kyrka den 7 juni 1863 af Israel Carlstedt med besvärshänvisning //

18

Kyrkbänkarna voro uppdelade i byavis och man höll absolut på att alla skulle rätta sig efter den gjorda bänkindelningen och steg man ändå af någon anledning in bemöttes man nästan som en utsocknes. Några fribänkar voro reserverade för utsocknes deltagare, men vid tillfällen då kyrkan var mer än fullsatt var det små obehagliga intermezzon om sittplatserna. Mössor och hattar placerades på en hylla under bänken. Som särskilt störande måste betecknas då socknens gamle organist, Ljuders förste examinerade folkskollärare född 1819 i söndagen i Advent 1893 uppträdde drucken i kyrkan.

11.

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Före predikan hade han trakterat orgeln skandalöst illa och sången som alltid varit skral var denna dag skral av värsta slag. Under predikan ringde han ifrigt på en liten klocka, att orgeltramparen skulle sätta igång. Då denne ej åtlydde, gick organisten ner i

kyrkan och raglade fram till nummertavlorna för att, som han trodde sig böra göra ordna med psalmerne. Kyrkvårdarne togo då hand om honom och han fördes ut i sakristian. Det pinsamma uppträdet störde utom gudstjensten en vigselförrättning som skulle ha blivit särskilt högtidlig för vigselförrättaren också. Presten som var

19

ungkarl höll bröllop med middag för sin hushållerska, som särskilt tack för hennes personlighet och duglighet. Det höll på att bli fiasco under själva vigseln. Avslutningen av gudstjensten med sången från orgelläktaren räddades av tvenne sångare som brukade hjälpa organisten med sina mycket vackra sångröster. Som organisten var bjuden på middagen hade man all möda att hindra honom att gå dit. Som förmildrande omständighet bör nämnas att organisten var 73 år vid denna tid och att han var periodsuparé. Hans hustru som alltid kunnat något så när hålla honom i tukt och räddat hemmets ekonomi och fostrat upp fem barn, var död. Ingen kunde vara hos honom och sköta hans hushåll. Han skulle ju på middag och så i stället för att äta något innan han gick till templet, tog han till flaskan och tålde naturligtvis inte mycket. För att lemna en

20

bild av hans förhållande till sin kloka hustru Märta citerar jag något af en ramsa som organisten brukade läsa upp när han inte kom åt brännvinsflaskan, eller inte fick gå ut till grannarna och be om en tår. "Märta min smärta: Ulla min pulla, Maria min vän."

Ulla och Maria voro två mycket trevliga flickor, som det gick väl i handom i Tyskland, och som så länge modern levde kommo hem med barn och blomma. Protokoll från kyrkostämmorna under 1890 talet utvisa att det nästan var omöjligt att få den alltmer oduglige kyrkotjänaren från orgelpallen och få honom att godvilligt ge upp det kontrakt han hade med församlingen. Sedan 1895 hade församlingen en utmärkt sångare och kantor, invald till skollärare och organist; men den gamle fullkomligt oduglige mannen fick formligen hävas från platsen//men under hövliga och smickrande beslut om tacksamhet från kyrkorådet och kyrkostämman, för allt vad den gamle trotjenaren gjort församlingen. Till sist lyckades man år 1900 få den då 81 år gamle mannen att ge upp, men protokollet visar att hans kapitation ej var fullständig.

Protokoll hållet vid ordinarie kyrkostämma med Ljuders församling den 25 Mars 1900 § 2. I fråga om åtgärder för erhållande af en bättre kyrkomusik, beslöt stämman enhälligt antaga kyrkorådets förslag den 7 januari 1900 af innehåll att organisten Lundell skulle antaga vikarie för att bibehålla sin tjenst. Lundell som

13.

ACC. N:R M. 14367FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var närvarande, förklarade sig icke kunna skaffa annan vikarie än Lindholm - Lindholm var den nye organisten - Lindholm förklarade sig villig att öfvertaga vikariatet och stämman godkände förslaget. Därefter beslöt stämman framställa den fodran, att Lindholm i regel skötte kyrkomusiken.

22

Ut supra

In fide

justerat

G. R. Elgqvist

F. E. Jonasson August Karlsson

Kyrkoherde

~~Uppläst i Ljuders kyrka den 25 Mars 1900~~

af S. J. E. Lenander

Under fem år hade den nye organisten under ständiga intriger från den gamle organisten fått formligen tigga sig till att spela, rätt ofta förstås: men under tråkiga förhållande. Efter överenskommelsen 1900 blev Lundell ännu mer åderförcalkad och varken kunde eller ville göra sin rätt gällande att spela, men redan 1905 flyttade Johannes Lindholm, trött på tjänsten i Ljuder till annan plats. Under de tio år han varit på platsen hade hans duglighet tagits i anspråk på flera områden i kommunens tjänst. Kyrkorna i allmänhet, voro på 1800 t. vanvårdade, på landet åtminstone och det tog ett par årtionde på 1900 t. innan man vaknade upp över huru illa ställt det egentligen var med kyrkorummet. 1800 t. kyrkobesökare höllo om vintrarne på att alldeles frysa sig fördärvade. Egentligen skall

23

det sägas att många blevo långvarigt sjuka efter att frusit några timmar i bortåt 15-20 grader sittastillande i kyrkan. En kvinna kunde under vissa förhållande vara mycket känslig för köld. Kvinna som fått barn, måste kyrktagas i kyrkan innan hon kunde få vara med någonstades.

Att sedan kunna bevara hälsan, som detta skedde under särskilt kylig väderlek, var nästan ett under. Karlarna voro ju kanske varmare klädda och tålde väl mera av kölden. När det var mycket kallt under gudstjänsterna var det ett ständigt stampande i golvet,

~~eller slog man fötterna litet mera tystlåtet mot varandra.~~ Smärre och lite större pojkar hade stövlarna i regel beslagna i tårna med messingsbeslag och det klingade av metall genom templet, medan presten messade fram sin långa predikan, vars koncept måste följas till slutet för att det skulle bli någon, reda med förkunnelsen. Predikningarna voro för långt tilltagna. Wärmekaminen insattes 1888 och naturligtvis blev det något bättre, men i regel steg temperaturen sakta och värmen kändes knappast förrän gudstjänsten var slut. Rören från kaminerna, en å vardera sidan i kyrkan, följde valvet och förenades högst upp, voro mycket vanprydande. Det smällde som gevärsskott när rören började ta till sig av eldningen och det knakade lite smått och störande hela tiden. Kyrkan blev också mycket nerrökt. Med glädje rev församlingen ut kaminerna i början på 1920 t. restaurerade kyrkan och inledde elvärme. Alldrig varken vid hel-

gern eller annorledes smyckades kyrkan med blommor utan då barnen "läste" i kyrkan och gingo till nattvarden första gången. Då sättes i varje bänk i de uttagna hål där ljusstakarna voro placerade vid julhelgen. Prästfrun satte in en del av sina blomkrukor. Nu är ju förhållandet helt annorlunda, och en donation står till förfogande, för kyrkans prydnad. Julottan lystes ju i gammal tid upp av talg och vaxljus. Kyrkovaktmästaren, som var biägare skänkte under mer än tre årtionde, tre stora vaxstaplar, årligen en på predikstolen och två stodo på altaret. En ståtlig ljusbåge stod uppsatt på altaret framför altartavlan. Bågen hade 35 ljus och är tyvärr, av okänd anledning nu borttagen, men bör snarast återställas på sin plats. Kyrkovärdarne och deras moror stälde i gammal tid om att ljusen till kyrkan stöptes i rätt tid. Kanhända att kyrkorådets medlemmar och deras hustrur också finge hjälpa till med ljusstöpningen ty denna var ingen obetydlig sak. Stearinljusen kommo på 1870 talet och lyftade av denna tunga från kyrkovärdarna. Knäfall förekom sällan i kyrkan, men vår nuvarande prestfru, en anlitad föreläderska, har förut, mera än nu brukat falla på knä. Att andäktigt luta ned huvudet i handen eller mer mot bänken var alltid vanligt och denna sed är rätt allmän ännu. Äldre kvinnor försöka ännu göra en liten knix, som skall föreställa en nigning. Att då man hör kyrkklockorna ringa, lyfta på huvudbonaden är allmänt vedertagit då man är framme vid

kyrkplatsen. Då kyrkklockorna tona ut sitt budskap att någon dött, lyfter man på huvudbonaden. En enda av de prester som jag minnes, sen något mer än 75 år tillbaka har använt en vit näsduk troligen som en sorts sinnebild. Denne prest, kommister här från 1825 till 1914 hade en ganska stor duk som han mycket sirligt och stilla, höll en flik av svept snodd om ett finger, ner utanför predikstolen. Presten, S. J. E. Leander hette han brukade läsa texterna i den gamla bibelöversättningen, likaså psalmerna i en gammal psalmbok. Det var en fint bildad och lärd man, men allt skulle vara av gammal årgång. Några urgamla prestfröknar, från Skåne, som flyttat hit, och ofta voro i vårt hem, sade att den vita näsduken talade om renhet. Från socknarne runt omkring omtalas flera prester i min tid som gjorde upp med sina församlingsbor på predikstolen. Här i Ljuder omtalas som absolut sant, att komministern härstädes, från 1822 till 1858, Håkan Sjöström vid sin död, landets äldste prestman brukade så gott tydligt utpeka personer, av en eller anledning. Mina föräldrar talade ofta om honom, men med aktning, visserligen obegåvad och slät predikant, men redbar. Här talar nu den gamle presten. Häromdagen gick jag utför att bese grödan och såg då i ett sädesfält huru säden vajade och var rörelse utan att det var någon vind och varsnade en man och en kvinna. Kvinnan vill jag inte namngiva,

ej heller mannen, men han står mig närmast här i socknen och är här i kyrkan i dag. Närmare kunde den gode presten knappast be-

27

28

höva angiva att det var tjentgörande klockaren och kantorn Thure Wigren som åsyftades. Wigren var f.ö. känd som fruntimmerskarl och alltför glad åt sprit. Litet mera obestämt, men antydningssvis, talade han om en silverstöld i socknen, som var ouppklarad. I Ljuders klinkospelare, för han ut mot de ungdommar som skurit av vidjorne till hans "lö (grindar) förutom alla hankarne. Som presten hade fem grindar att hålla i ordning, var det ej underligt, att han utläste ett anatema över de sjelsvåldige ungdommarne. Man har försäkrat mig att följande också är sant, fast det låter att vara en vandringssaga. Hjulen på hans vagn hade monterats av och kastats i brunnen. Då skaldade han följande: från predikstolen // Du syndaträl som hjulen stjal och i min brunn begrava, bära hem mitt hjul, uti mitt skjul om du vill salig varda. En av hans konfirmander berättar för mig, att Sjöström under konfirmationsundervisningen formade sina lärosatser på det enklaste slaget. "Dottern träder i moderns särk och sonen träder i faderns värk." Andra gamla har berättat att han jemt gick klädd i kortbyxor av skinn och hade en yxa i bältet. Hans enkla levnadssaga nedtecknad av honom själv omtalar att han tog studenten i Åbo, att han var soldatson och att han under de 26 åren som nådårsprest i Algutsboda gifte sig med en kantorsänka och att han var barnlös. Anteckningarna voro gjorda i hans bibel. Andra berättelser från minnesgodra personer berätta mig att han var en sällsynt god och rättfram människa. Omständigheterna peka på att Sjöström

kan vara modell till presten från Ljuder som kom illa ut, enligt W. Moberg, för hin håle efter sin död, innan begravningen kunde ske. Organisten som jag beskrivit förut blev organist 1859 då orgeln var nybygd. Ditintills hade förutnämnde Thure Wigren varit ensam klockare och kantor och han fortsatte därmed med stöd av sitt anställningskontrakt långt fram i 1850 talet. Wigren lärde jag känna som barn, ty han hade då ett gelbgjuteri i sin bostad, som kallades skolhuset, emedan en hans söner var oexaminerad skollärare där på 1840 talet. Som Wigren var stor musiker omtalas det och antagligen god sångare. Kantorn hade en liten pulpet på läktaren, varifrån han tog upp psalmerne och svarade presten vid vexelsången. Organisten gjorde likaså, även sedan orgelverket tillkom och ackompanjerade sig sedan på orgeln. När organisten sjöng vid kantorspulten kallades detta att ta upp psalmen. Hörde Lundell sjunga från det jag var 6 år, vilket jag tydligt minnes till 1900 t. således under nära 30 år och alltid var rösten lika sprucken och onyanserad. Hörde honom heller alldrig mer än nödvändigt var, när jag blev så gammal att jag fick bestämma sjelv och det blev jag ganska tidigt, likväl det var på 1800 t. Wille man höra vacker sång och musik och höra stundom goda folktalare på det religiösa området, lät det sig lätt göra inom vad man då kallade sekterna, som alla var representerade i vårt toleranta Ljuder, där de alla fick tala i sockenstugan

30

31

ACC. N:R M. 14367FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

om de ville - lika öppen stod denna lokal för alla politiska partierna. Men vi skändes, när främlingar hörde vår kyrkomusik. Att Lundell var en bra barnalärare av 1800 talets typ, om än mera hårdhänt än som var bra för mera än en av de stackars ungdommar som på den tiden voro värnlösa, skall ej förnekas. Socknen har också för ett tiotal år sedan rest en sten över socknens förste examinerade folkskollärare, men den stenen skulle stå med en av sönernas namn, som efterträdde fadern 1874 som lärare. Sonen, duglig och lärd dukade

32

under för vidriga omständigheter och dog 47 årig i lungsot, missförstådd och förtalad. Mina terminer i folkskolan gick jag hos denne olycklige och kunnige man. Förböner i kyrkan voro mycket vanliga i min ungdom och något årtionde in i 1900 t. En mycket hysterisk kvinna, ur den klass, som tyvärr då kallades fattighjon, stod jemte drottning Sofia länge ensamma härstädes, på bönelistan. Någon drog på munnen över den stora skildnaden, ståndsmässigt sett, men detta kan ej försvaras sett från biblisk ståndpunkt. Den husterrika och utfattiga kvinnan som ofta bad om förböner, skulle haft läkarevård och högre understöd. Förbönerna skadade henne ej heller. Jag vet att en ringa penning hjälpte henne ibland. Kungörelserna voro förhatliga för presterna, men i gammal tid var det nödvändigt att de kungördes i kyrkan. Men det var inte vidare trevligt för presten att läsa upp om grisauktioner, som voro legio under säsongen. Lös-

33

öreauktionernas varor voro noga specificerade och mycket hade kunnat varit uteslutet. Somliga prester rabblade upp kungörelserna i en takt som ej gick att följa, för äldre åhörare, knappast för någon. Prestkappan var avtagen till tecken på att det var profana ting man rabblade något om. Var det några kvinnor med på kungörelserna skedde detta på mannens order. Han ville veta vilka nöjen och och fridagar som kunde vänta honom den närmaste tiden. Där hade man roligt och drack brännvin på samma gång man trodde sig kunna göra en god affär. Somliga gick dit för att bråka, kanske ge igen en sinkadus, eller kanske det var ett märke efter en snusdosa, eller kanske det var en blydagg. Ja kungörelserna var nödvändiga för den tidens allmoge i synnerhet. I gammal tid d.v.s. på 1800 t. till fram-
på 1920 talet offrade man genom att gå fram i koret och lägga pengarne på ett offerbord. Var det ett offer till någon person stod denne och bugade sig hela tiden. På 1920 talet infördes håvgång. Kyrkvärden gå i allmänhet med håven. Är den ene kyrkvärden borta är kyrkovaktmästaren ersättare. När man kom hem från kyrkan blev man tillfrågad vad presten hade för uppgångsord/ingångsord, om det var några lysningar, om di "ba för någon" och vad det hade varit för kungörelser och om det varit tacksägelse för någon. Vid andaktsstunderna ute i bygden förekom inga särskilda festligheter. Man kunde lägga märke till att personer som mera sällan gingo i kyrkan alltid kommo som åhörare och vi-sade intresse, samt vördnad för

själasörjaren. Dessa stugopredikningar har upphört och presten har bestämda föreskrift att skall hålla andaktsstund på bestämda ställen under året. Presten brukar dock numera komma och avsluta syföreningsmöten som hållas var fjortonde dag, med att hålla bön, eller

läsa ur någon lämplig bok. Nattvardsgången kallades i regel att gå till skrift, eller gå fram, eller ta nattvarden. Förut åberopade prästmamseller, sa alltid: "när vi sista gången gick i communion, eller tog communion." Antagligen begagnades detta uttryck av bildat folk. Förr hölls nattvardsgång var sjätte vecka, numera varje månad samt vid avslutandet av bibelkursen eller större missionsmöten.

Under fastan eller vid påsken ansågs nattvardsfirandet särskilt viktigt. Innan man företog en längre resa tog man nattvarden och om man skulle till lasarettet för någon svårare behandling. En av mina arbetare, det är nu 50 år sedan, som varje år brukade resa till Tyskland och arbeta på sommarhalvåret sa en gång: I morgon skall jag gå och halvsula min själ. När jag såg frågande på honom, sade han att han skulle gå till nattvarden. Det var en grov människa, som under/nära fyra årtionden lärt all sorts slang vid arbetsplatserna i Danmark och Tyskland. I Danmark, som skraldeman under tre år, samt var med då Kielkanalen grovs. Fullproppad av dylikt, bad han mig skriva av hans historier vilket jag naturligtvis avböjde. Tonen vid ovannämnda tillfälle var ej hänfull, utan liksom betänksamt ängslig inför den blifvande utresan. Du tror kanske inte sade

35

36

han, att jag varje kväll, läser mina barnaböner och Fader Vår. Huru man förfor med överblivet vin och oblater i gammal tid vet jag ej, men vår nuvarande prost slår ut vinet, oblaterna glömde jag fråga om. Kyrkoherden i närgränsande Långasjö, dricker så mycket av vinet som han anser lämpligt sedan slår han ut resten. Han är ritualist och katolsk i huet. Kommionförhör och skriftemål är gamla benämningar här och detta började och börjar ännu en halv timme före högmässan. Man hade en mycket sträng uppfattning om, att man skulle vara värdig att begå nattvarden, man läste psalmer och böner som handlade om nattvardens stora betydelse och bävade för följderna av att ovärdigt begå denna måltid. Somliga läste i en av Frisenie utgiven bok som ingående behandlade detta ämne. Klädslen skulle vara svart och oklanderlig. Karlarna hade ett slags hattar liknande våra dagars höga hatt, men mjukare, därjemte hade åtminstone kvinnorna en vit näsduk i handen. Förr satt nattvardsgästerna främst i kyrkan, men denna sed har gått bort. Man tog av sig rocken innan man gick fram och så sker ännu. I äldre tid klagas mycket i protokollen över "oskick vid nattvardsgångarna. Här bifogas protokoll om sådana oordningar. I ett protokoll från 18 juni 1860 klagas över oskick och oordningar. Församlinga anmäler den oordningen i kyrkan förekomma att trängsel och oreda före- vid nattvardsgångarne. "För att förekomma trängsel och oreda vid det h. Bordet, bör de som gå fram stadna till höger å gängen och de som går bort, gå ned på gångens norra sida hvarefter hvar och en av de framträdande sluter sig

37

38

till höger, den ene intill den andre och nedfalla den ene efter den andre, till dess altardisken är fullsatt, så sker ingen störande trängsel.

§ 32 Sedan nu alla de pålyste ärenden voro afgjorde betackade Pastor desse som deltagit i omtanke för kyrkans och socknens angelägenheter och gjorde med anledning af tidsförhållande de närvarande på angelägeneterne att genom ordningen inomhus och i vaksamhet öfver förloppet utanför. Fastän mycket är talat och skrifvet till

nykterhetssakens främjande uppammas spritlustan och egennyttan håller eldsdryckor tillhanda och retelserna blifva mäktiga och förstöra hjertats och hyddans frid och otuktslasten smyger i mörkret till dagens skam och elände; när ett verksammare//aktande på inbördes förmaningar till kärlek och goda gerningar icke hägnar sättet, der Herren utsår sitt ords goda säd. Den fromma böneöfningen efter Jesu anvisning öppnar sinnet för Guds Ord; men med Ordets bruk måste förenas omsorg att förvara det. Detta kan icke ske där ingen faderlig, moderlig och menniskovänlig uppmärksamhet söker förekomma det onda och undanföddja tillfällen och anledning dertill. Derom behöfver inför nådens fotapall dagligen mötas i bönen i dertill önskade Ordföranden församlingens husfäder och utsedde medverkare Guds nåd och välsignelse. In fidem protokolli.

P.J. Carlstedt

Uppläst och justerat den 24 juni på utlyst socknestämma, intygas på socknens vägnar

ACC. N:R M. 14367FOLKLIVS-
ARKIVET
LUNDF. G. Johansson
Petter M. Pettersson
I. Håkansson
C. F. MagnussonUppläst i Ljuders kyrka den 1
Juli 1860
med besvärshänvisning
C. E.

Sju år har gått tillända och Pastor, presten P. J. Carlstedt i Långasjö har enligt vad protokollen utvisa energiskt och kärleksfullt förmanat sin anförtrödda hjord, men likafullt har han på socknestämman den 21 Maj 1867 mycket att förebrå och mycket som

han sörjer över och vill ha bort. Samma oskick och trängsel sker vid "Herrans bord." "Församlingen beslöt att de som gå till Herrans bord skola i den ordning de i kyrkan sitta gå fram person efter person och när första disken är fullsatt, de efter kommande stadna kvar, till höger på gången 2 och 2 efter hvarandra och icke träda upp i koret, förrän föregående diskens personal, lemnat koret ledigt, då gå till höger fram och knäfalla, person efter person, utan trängsel och när det befinnes att disken är fullsatt, så ställer sig de övriga vid gångens högra sida och bida dem som komma sen. Det tillhör Föräldrar och Husfäder att häruti underätta de sina och skulle någon vara så ogudaktig att han ej rättar sig efter denna ordning skall han ställas inför kyrkorådet, och får ej nyttja sakramentet, till dess han fått bättre undervisning och under enskild skrift sitt brott afbedit. Pastor anhöll att hans biträden ville vid nattvardsförhören gifva kristliga förmaningar mot ofvannämnda osed

och såsom nattvardsförhör skall hållas för hvarje nattvardsgång så hoppas Pastor att förmaningen snart kan blifva bekant, äfven för dem, som icke akta vad som i kyrkan pålyses. Slutligen stälde Pastor sin allvarliga anhängan till föräldrar och Husfäder, Kyrko

o.d. Skolråds och Kommunalnämnds Ledamöter att de ville bättre taga i akt den inbördes förmanelsen att var på sitt håll utöva den i husen och samlefndaden. De äro tillsatte att vaka öfver Gudsfruktan, seder och ordning och således motarbete allt, som förhindrar Guds

folks väg och bereda enskild och allman bildning och renhet i seder. Guds råd om vår salighet visar icke på någon sjelvtagen andlighet i beställsamhet, utan på denna kärlekens omsorg att kristligen varna för det onda och uppmuntra till det goda, som Guds ord befäller. Låt andra, som synas nitiska att vinna människor för Guds rike icke taga lönen ifrån och förhärja Guds plantering efter menskliga hugskott oss i tro och bön och kärlek bevisa oss såsom rätta vänner af Herrans Ord och rätta ossdärefter, ty det Ordet skall döma oss alla. Härtill önskades församlingens Guds nåd och välsignelse; Och stämman afslöts dermed. Protokoll justeras på Söndag. In fide

P. J. Carlstedt

Gustaf Nelsson Gustaf Johansson Th. M. Wigren Uppläst i Ljuders
Kyrka

Uppläst vid dertill utlyst stämma d. 26/5 Söndagen den 2dre Juni
1867 af D. Fr. Palm - samt erinran rätt affattat erkändt; intyga i
församlingen Israel Carlstedt, vice pastor.

ACC. N:R M. 14367FOLKLIVS-
ARKIVET
43 LUND

I protokollet från ordinarie kyrkstämman den 18 Juni 1860 förut omnämnt i "Oskick vid nattvardsgångarna" läses i § 27 församlingen anmäler den oordningen i kyrkan förekomma, att manspersoner ingå på qvinno läktaren. Derför beslöts, att orgeltramparen skall afvisa dem, som så göra och anmäla den, som ej genast rätta förhållandet, emedan Gudstjensten störes. Några år derefter är dock "osicket" ännu värre och stämman stipulerar ett vite av 5 kg Riksmünt för överträdaren, och hos Kongl. H. Befallningshavande stadfästelse å beslutet. "Klagas särskilt att manspersoner från Linneryd hit komma mest på de så kallade ombytessöndagarna. Det var väl tråkigheten på landsbygden som redan då, satte igång, manspersonernas vandring hit för att öva oskick? Långa kärleksfulla förmaningar åtfölja varje stämmoprotokoll. Kyrko och skolråd samt "övrig biträden" samt Ledamöter i Kommunal//Nämnden anmanades att jemte Föräldrar och Husfäder göra allt för att leda ungdomen in på goda vägar. "Oskicket" vid kyrkan följde med in mot 1890 talet, men det är endast störningarne vid julhelgen som påtalas i följande protokoll och det f.ö. nog.

Protokoll hållet vid extra kyrkostämman i Ljuders församling i Sakristian den 11 December 1887

§ 1 Till förekommande af störande oljud och oväsen i och omkring tornförstugan och i templet, under nästinstundande julotta valdes följande personer: August Karlsson Tjugusjö, Johannes Johansson

ACC. N:R M. 14367

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kråkesjö, Frans Svensson i Roviksskog, August Johansson i Wide,
Elof Israelsson i Sävsjö, Carl Sandgren i Skruf By och Sven Samu-
elsson i Akersby, hurika hafva att sins emellan fördela vakthåll-
ningen i tornförstugan på läktaren och i sockenstugan samt göra
anteckningar på dem som sig på dem som uppföra sig på ett störande
sätt. Som det nu synes mest vara unga pojkar som föra oljud och föra
oväsen bör man ha dessa under uppsikt. Till justeringsmän valdes
August Karlsson F. E. Jonasson Ljuder dag som ofvan
Alt supra In Fidem

Justerat August Karlsson G. R. Elggqvist.
F. E. Jonasson Kyrkoherde

Uppläset i Ljuders kyrka den 18 Dec. 1887

G. R. Elggqvist //

Ett enda bestämt fall, har jag hört berättas att en kvinna fasta-
den innan hon tog nattvarden. Mannen förklarade att hustrun fick göra
som hon ville, men han ville äta innan de körde till kyrkan. Hust-
run svimmade och grannarne påstodo att det var av sparsamhetsskäl,
som hon fastade. Sjelv tror jag på grunder, att det var av religi-
ösa skäl hon fastade och att hon fortsatte därmed hela sitt liv.
Det är 7 år sedan denn ovan händelse timade, men jag tror mig kun-
na antaga att kunna antaga att kvinnan svimmade dels av motsätt-
ningen mellan makarne, dels därav att hon snart skulle bliva moder.

Mannen, f.ö. en släkting till mig rymde snart till Amerika och hördes alldrig av. Makarne voro välbergade för att ej säga rika. De sista 30 åren av sitt liv, kom hon, längesen umgift att bo i närheten av vårt hem, en stilla intelligent kvinna, prövad i livets

hårda skola, men nu förenad med en präktig man. Det vid nattvardsgången ofödda barnet blev en pojke, som blev en framstående man nu 78 år. Dessbättre, blev det en bra karl och en fullblodsidealist. En gång har jag sett enda nattvardsgäst gå fram sedan, ett

47

"bättre skick!? gått fram." Jag kände denne arme nedtryckte man väl. Han gick omkring i några socknar och tiggde och då han dog, processade några socknar om vem, som skulle betala, de knappa 100 kronor, som sjukvård och andra omkostnader, ådragit Ljuders församling. Jag ser just att i Länsstyrelsens remiss, och socknarnas alla inlagor 1909 och 10 att den man som åsyftas härövan hette Karl Johan Samuelsson Skate - hade alldrig hört annat namn Skatkallen - var född 1833 i den stora socknen Wissefjorda, som nu ville undandraga sig den knappa 100 kronan. Fattigstyrelsen skrev att huddragaren Karl Samuelsson Skate cirkulerat omkring i flera socknar et cetera. Att Den stora socknen blev fast intressera ingen. Skatkallen fick vård och huld under sina sista dagar hos en djupt religiös kvinna som tillhörde den lilla fattiga, men livaktiga metodistförsamlingen i socknen och det var inte första gången hon

48

under några årtionden som tagit sig ann Skatkallen och andra nödlidanden. Resurser hade hon, men det var inte så fint hos Bongalenan alias "Helena Pettersdotter," men mat, husrum och hjerterum hade hon. Sin lilla hemmansdel testamenterade hos till metodistförsamlingen, som därigenom ett gott handtag. Den ensamme nattvards-gästen, som enligt förut åberopade handlingar, en lunta på - Jag har vägt dem - gick alltid som om han ville dölja sig och försvinna och då mottog den heliga måltiden, var han om möjligt ännu obetydligare i sina egna ögon. Jag försökte många gånger att komma till tals med honom, men han ville inte meddela sig, med mig åtminstone. Kanske han inte hade något att säga sina medmenniskor. Rackare var vardagsmat emellanåt, men i de officiella handlingarne, hade ju finare namnet huddragare. Döden jemmer ut allt och han sover lika lungt under torvan som andra. Då presten välsignande läser ett lämpligt bibelspråk när ett "duklag", eller handklä har rest sig från sin knäfallande ställning vid altarronden, bugar männen sig och kvinnorna niger och jag föreställer mig att detta är en urgammal sed, som väl skall vara ett uttryck av tacksamhet och vördnad mot den "vigde" överbringaren av de heliga håvorna. Huru det än är fallet, ser det vackert ut, på något sätt. Presten är ute i sockenbud är ett gammalt uttryck för när han är ute i socknen någonstans för att ge en döende sakramentet. Kalken kallas sockentyg. Att sjuka fått av nattvardsvinet har jag ofta hört förr, men hörde aldrig

ACC. N:R **M.** 14367.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att vinet skulle vara mer helgbregdagörande än vin köpt i en affär, men det är ej omöjligt att denna tanke kunde ligga nära till hands i gångna tider. Så sent som 1915 hade Ljuder socken en mycket originel prest som tjänstgjorde här några månader. Efter att ha arbetat i många yrken, reste han öfver till Amerika och hemkommen slog han sig på rekordtid fram till prestexamen. Ljuder blev hans första tillfälliga förordnande. Predikningarne räckte högst en kvarts timme och dessa hade han enligt vad han sjelv försäkrade, inte egnat en tanke på. Som han egde ett hästminne, som kom till användande i andra sammanhang, kunde han ha läst in någon bra predikan antingen ur egen fatabur, eller av någon annan teologs tillverkning, men det brydde han sig inte om, utan språkade lite hit och dit och textens innehåll brydde han sig alldrig att göra en antydning om. Som jag kom att träffa honom rätt så mycket både hemma hos oss och annorstädes lärde jag känna honom rätt så väl och har ingenting att anmärka mot honom. På en större nykterhetsfest, bad han mig att jag skulle föreställa honom för en ung dam som han nästan höll på att falla i armarna på vid presentationen, inför ett fullsatt auditorium, så bråttom hade han. Hans uppvaktning för henne blev nästan för stor tyckte allmänheten. Det första han gjorde då han kom upp på predikstolen och skulle börja predika såg han ut över menigheten och var inte föremålet för hans dyrkan närvarande, började han sin predikan med läsa den bekanta och mycket vackra psalmversen "Var är den vän,

50

51

som överalt jag söker och såvidare." Vi kan lemna hans verksamhet här och nämna att han rätt snart blev vald till komminister i en stad där en socialistisk valmanskår fastnat för den provpredikan han höll. Något eller några år förgick och tidningarne kunde utan kommentarer meddela att komministern G. O. Brant var emeritus. Sannolikt hade han varken gjort ont eller gott, i den bemärkelse, åtminstone vi människor mena med ont och gott. Från hans verksamhet i stadsförsamlingen skall jag nämna en episod som visar att han var en god människa. En gammal dam kom till kyrkan, rätt tidigt kan jag tro, och hade en viss svårighet att komma i den vanliga bänken. Brand hjälpte på bästa sätt, men när han skulle avlägsna sig, frågade damen: Säg vem skall predika i dag? Det skall pastor Brand göra svarade hjälparen. Å ja så! Var snäll och hjälp mig ut, jag vill ej höra honom och det gjorde han med stor vänlighet. Att man ibland sommartid kan träffa honom då och då, i hans närmaste stod barfota, är lite egendomligt kanske, men den originele f.d. prestmannen, brydde sig inte mycket om vad folk tänkte eller tyckte. Originel i sitt tal var han ännu för några år sedan, då han sade några ord vid Författaren J. A. Göths bår.